

RECENZJA

Łukasz A. Turski*

Centrum Fizyki Teoretycznej PAN

Staraniem krakowskiego wydawnictwa Copernicus Center Press, w przekładzie Tomasza Lanczewskiego, w dwa lata po publikacji oryginału przez Princeton University Press & the Hebrew University of Jerusalem, ukazało się polskie wydanie frapującej książki pióra Hanocha Gutfreunda i Jürgena Renna *Einstein o Einsteinie. Zapiski autobiograficzne i naukowe*.

Dla polskiego czytelnika książka ta jest wyjątkowo atrakcyjna, ponieważ autorzy umieścili w niej specjalny *Wstęp do wydania polskiego*¹ poświęcony udziałowi polskich fizyków w rozwoju ogólnej teorii względności, który powstał na podstawie pamiętnego wykładu prof. Hanocha Gutfreunda wygłoszonego w warszawskim Muzeum Polin 30.05.2014. Czytelnik dowiaduje się z tego wstępu nie tylko o tak istotnym dla ogólnej teorii względności wydarzeniu, jakim była konferencja w Jabłonnej w 1962 roku, ale też o wyjątkowej roli polskich fizyków w burzliwej dyskusji o teorii względności toczącej się na świecie w latach międzywojnia, o wkładzie takich uczonych jak Myron Mathisson, Jakub Laub, Maksymilian Huber, a przede wszystkim Leopolda Infelda w upowszechnienie i rozwój tej teorii.

Publikacja *Einstein o Einsteinie* składa się z sześciu części podzielonych na 23 rozdziały, dwóch wstępów, przypisów, bibliografii oraz indeksu. Dwie części książki, czwarta i szósta, zawierają przekłady tekstów pióra samego Einsteina, przy czym czwarty – *Szkic autobiograficzny Einsteina* (1955) jest szczególnie interesujący. Napisał go tuż przed śmiercią autora, dla jego Alma Mater – zurichskiej ETH, zawiera jedyne tak obszernie wspomnienie o Marcelu Grossmanie, przyjacielu i „matematycznym przewodniku” Einsteina we wstępnym okresie prac nad ogólną teorią względności i współautorze pierwszej, nieudanej wersji tejsze. Część szósta to oryginalne *Zapiski autobiograficzne Einsteina* rozpoczynające się od zdania: *Zasiadłem w wieku sześćdziesięciu siedmiu*

H. Gutfreund, J. Renn *Einstein o Einsteinie. Zapiski biograficzne i naukowe* CCPress, Kraków 2022

lat do napisania czegoś w rodzaju własnego nekrologu, które powstały dla wielotomowego dzieła Biblioteka żyjących filozofów, zaplanowanego i wydanego w latach 50. XX wieku pod redakcją Paula A. Schilppa – znanego amerykańsko-niemieckiego, kontrowersyjnego filozofa i duchownego metodystę, który wyemigrował do USA jeszcze przed I wojną światową, a po II wojnie był aktywnym przeciwnikiem broni jądrowej i jej proliferacji.

Tom *Biblioteki żyjących filozofów*, w którym zamieszczone są *Zapiski autobiograficzne Einsteina*, zatytułowany *Albert Einstein: filozof-uczony*, zawiera szereg komentarzy o twórczości Einsteina autorstwa wielu wybitnych fizyków i filozofów z pierwszej połowy XX wieku, m.in. Wolfganga Pauliego, Maxa von Lauego, Henrego Margenaua, Hansa Reichenbacha, Georges-a Lemaitre, Leopolda Infelda, Maxa Borna. Gutfreund i Renn w recenzowanej tu książce, będącej także podsumowaniem ich poprzednich wspólnych książek o twórczości Einsteina, zawarli oprócz obu rozdziałów autobiograficznych Einsteina szczegółowe krytyczne omówienie owych komentarzy opublikowanych w *Bibliotece...*

*ORCID: 0000-0003-4263-264X; laturski@cft.edu.pl

1. którego przedruk czytelnik znajdzie w niniejszym numerze PF (przyp. red.)

W części pierwszej – *Wprowadzenie* znajdziemy omówienie autobiografii twórcy mechaniki kwantowej Maxa Plancka. Autorzy porównując te dwa autobiograficzne teksty, Plancka i Einsteina, umożliwiają czytelnikowi zrozumienie „rewolucyjnej zmiany paradygmatów” (według terminologii Thomasa Khuna) w fizyce przełomu XIX i XX wieku.

Obszerna część druga – *Komentarze* zawiera dogłębną analizę spojrzenia na fizykę Einsteina piszącego swoje cztery publikacje z *annus mirabilis* 1905² oraz powstałe później sformułowanie ogólnej teorii względności i fundamentalną dla, tak dzisiaj istotnej dziedziny nauki, tj. informatyki kwantowej, pracę nad paradoksem EPR (Einstein, Podolsky, Rosen). Ta część książki wydała mi się wyjątkowo interesująca. Napisana w doskonałym stylu nie tylko stanowi niemalże gotowy do rozwinięcia w osobną publikację „wstęp do fizyki dla filozofów”, ale dzisiejszemu pokoleniu fizyków pozwala na porównanie sposobu myślenia o ich dziedzinie i sposobie formułowania własnych przemyśleń. Pomimo tej „fachowości” *Komentarzy* czytelnik niebędący zawodowym fizykiem czy matematykiem, ale zainteresowany rozwojem nauki stanowiącej dziś podstawę naszej cywilizacji, nie powinien mieć kłopotu z przyswojeniem sobie przekazu tego tekstu. Pomogą mu w tym umieszczone w ramach wyjaśnienia wielu podstawowych pojęć z fizyki odgrywających istotną rolę zarówno w tekstach Einsteina, jak i autorów *Komentarzy*.

Kilkanaście lat temu, przed i podczas roku obchodów stulecia *annus mirabilis* ukazało się sporo książek o życiu i twórczości Alberta Einsteina. Autorzy wielu z nich poświęcili znacznie więcej uwagi życiu i/lub działalności

2. Rok 1905 zwany jest często cudownym rokiem (*annus mirabilis*) Einsteina. 26-letni wówczas uczony opublikował (w 17 i 18 numerze niemieckiego czasopisma *Annalen der Physik*) cztery prace, które miały wstrząsnąć podstawami fizyki (przyp. red.).

społeczno-politycznej twórcy teorii względności, a zaledwie kilka z tych publikacji dotyczy twórczości naukowej Einsteina, uwzględniając dzisiejsze spojrzenie na rozwój fizyki ale też czas, w którym powstawała praca o *Elektrodynamice ciał w ruchu* itowarzyszące jej trzy fundamentalne artykuły. Książką podobną nieco do drugiej części *Einstein o Einsteinie* jest *Einstein i Picasso. Przestrzeń, czas i piękno budzące spustoszenie* Arthura I. Millera (Basic Books, New York 2001). Myślę, że czytelnicy zainteresowani lekturą recenzowanej książki, a w przyszłości może i poprzednich publikacji einsteinowskich Gutfreunda i Renna, chętnie zapoznają się także z książką Millera.

Polski przekład książki *Einstein o Einsteinie* został wydany starannie przez Copernicus Center Press; świadczy o tym m.in. bardzo dobra jakość oryginalnych ilustracji artystycznych – rysunków Laurenta Taudina. Jak w każdej publikacji o dużym stopniu trudności tekstu znalazłem i tu kilka błędów literowych oraz omyłek w publikowanych datach.

Książkę Hanocha Gutfreunda i Jürgena Renna polecam nie tylko wszystkim zawodowym fizykom, ale także wszystkim zainteresowanym rozwojem cywilizacji i jakże ważnym dla tego procesu zrozumieniem nauki przez społeczeństwo. Einstein i komentatorzy jego twórczości, zaproszeni przez Schilppa do współautorstwa tomu *Albert Einstein: filozof-uczony* oraz autorzy *Einstein o Einsteinie* byli i są przedstawicielami tego prądu nauki, który tworzył i kontynuuje rozbudowę fundamentu filozofii *bezpiecznej prawdy*, zapoczątkowanego w XIX wieku przez Williama Clifforda w jego dziele *The Common Sense of Exact Sciences*.

Większość problemów, z jakimi boryka się obecnie nasza cywilizacja, wynika z braku zrozumienia i ignorowania roli nauki. Uświadomienie sobie tego, co Albert Einstein miał nam do powiedzenia o roli nauki, nie tylko fizyki, wydaje mi się niezwykle ważne tu i teraz.